

від володіння потужним термоядерним потенціалом, закриттям Чорнобильської АЕС, активною участю українських воїнів у миротворчих операціях ООН незалежна Україна впевнено торує собі шлях у краще майбутнє.

1. Бжезинський З. *Большой провал. Агонія комунізму. В кн. Квинтессенція: Филос. альманах / Сост.: В. Мудрагей. В.И. Усанов. – М., – 1990. С.256 -277.* 2. Дюрозель Жан-Батіст. *Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічева, Л.Погорелової, В.Чайковського. – К., – 1995.-903 с.* 3. Корниенко Г.М. *“Холодная война”: Свидетельство ее участника. – М., – 1995. 288 с.* 4. Киссинджер Г. *Дипломатия / Пер. с англ. В.В. Львова. – М., – 1997. – 848 с.* 5. НАТО. *Довідник. – К., – 1999. –543 с.* 6. Фалин В. *Конфликты в Кремле. Сумерки богов по-русски. – М., 1999. – 394 с.*

А.Л. Папікян

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1992-1998 рр.)

© Папікян А.Л., 2001

Досліджено становлення системи військової освіти в Україні протягом 1992-1998 років. Розглянуто питання розвитку мережі військових навчальних закладів, проаналізовано основні вимоги керівних документів щодо діяльності системи військової освіти та окреслені її завдання, напрями і шляхи реформування.

The article studies the establishment of the system of military education in Ukraine during 1992-1998. It touches upon the problem of the development of the military educational network, analyzes the basic requirements of the guiding documents concerning the activity of the military system of education and shows its functions missions and ways of reforming.

Питання необхідності реформування системи військової освіти постало ще в Радянському Союзі. Так, наприкінці 80-х – початку 90-х років ця проблема широко розглядалась на державному рівні. У засобах масової інформації йшло активне її обговорення [1]. Необхідність реформи у цій сфері обгрунтовувалась необхідністю підготовки офіцерських кадрів високої кваліфікації, які б відповідали вимогам сучасності. Систему військової освіти в той період почали жорстко критикувати. Про це йшлося в багатьох публікаціях на сторінках різноманітних газет і журналів. “Військові навчальні заклади, – писав у своїй статті В.Синіцин, – давно і справедливо критикують за прорахунки у підготовці офіцерських кадрів. Це і низькі практичні навички експлуатації техніки та озброєння, і невміння працювати з особовим складом, що затягує період становлення молодих офіцерів” [2]. Не менш важливою причиною, яка вимагала реформи військової освіти, була необхідність подальшого пошуку нових форм навчання, удосконалення самої системи, в якій “зміст та методи навчання не можуть залишатись раз і назавжди заданими і зберігати свою ефективність у динамічно змінюваних умовах” [3].

Пропозиції та поради щодо проведення реформи військової освіти були надзвичайно різноманітними – “від поточного “косметичного” ремонту до повної перебудови всієї системи

військової освіти” [3]. Під впливом об’єктивних причин в 1990 році було розроблено проект “Концепції військової реформи”, в якій йшлося про реформування військової освіти [4].

Але події 1991 року (розпад СРСР та утворення на його теренах самостійних держав) на певний час зменшили увагу до цієї проблеми. Про необхідність реформи системи військової освіти в Україні знову заговорили в 1992 році [5]. Але це питання необхідно було вирішувати, виходячи з нової ситуації. Тобто сталося так, що колись єдина система військової освіти СРСР перестала існувати, а самостійні держави отримали окремі частки цієї системи. Тому треба було не просто реформувати систему військової освіти України, а практично створювати її на основі тих військових навчальних закладів, які були на території України, інтегруючи їх у загальнодержавну систему освіти. Починати реформу військової освіти, необхідно було визначити, що ж належить до цієї системи. Під системою військової освіти розуміли мережу військових навчальних закладів, комплекс державних та відомчих нормативних документів з підготовки фахівців різних освітніх рівнів, а також систему органів управління [6].

Протягом 1992-1993 року активно розроблялася оптимальна модель системи військової освіти. На сторінках військових видань з’явилися публікації, в яких автори висловлювали різноманітні погляди щодо реформи військової освіти [7]. Велика увага приділялась питанню реформування двох основних категорій: замовника і виконавця. У ролі замовника повинні були виступати Збройні Сили, роди військ, головні управління. Вони повинні були визначати перелік необхідних їм спеціальностей, подавати кваліфікаційне замовлення на них, брати участь у кадровому і матеріально-технічному забезпеченні вузів в першу чергу озброєнням і військовою технікою, оцінювати якість підготовки спеціалістів при випуску та за результатами їх служби у військах. Замовник також повинен був забезпечити безперервність післявузівської освіти офіцерів: організувати і проводити на базі відповідних курсів перепідготовку та підвищення їх кваліфікації, забезпечувати ефективність системи командирської підготовки, а також здійснювати перепідготовку офіцерів запасу.

Виконавець – це система військової освіти, яка включає органи управління та елементи, що забезпечували не тільки довузівську, але й усі види довузівської підготовки офіцерів (навчання слухачів та курсантів у військово-навчальних закладах, підготовку офіцерів запасу). При цьому вона розглядалась як єдина послідовна і цілісна система, в якій всі елементи взаємозалежні та підпорядковані конкретним вимогам. На виконавця покладались обов’язки по виконанню єдиної політики підготовки військових кадрів та забезпечення виконання кваліфікаційних вимог до рівня гуманітарної, загальновійськової, загальнонаукової та загальнопрофесійної підготовки [8].

Протягом 1993-1995рр. процес пошуку найбільш оптимальної системи військової освіти набув значної активності. Цього часу виникають різні точки зору щодо створення, організації, функціонування та розвитку цієї системи [9].

У 1993 році була розроблена і прийнята Державна національна програма "Освіта"(Україна ХХІ століття) [10]. Ця програма містила розділ під назвою "Військова освіта: засади реформування" [10]. В цьому визначалось, що військова освіта є складовою загальнодержавної системи освіти. Вона мала забезпечувати відтворення інтелектуального потенціалу військової галузі та сприяти зміцненню обороноздатності держави. Передбачалося, що військова освіта буде включати: початкову військову освіту; професійну військову освіту призовників у професійних навчально-виховних закладах та навчальних організаціях Товариства сприяння обороні України, а також військовослужбовців строкової

служби у військових навчальних закладах та у підрозділах військової підготовки цивільних вищих навчальних закладів; післядипломну військову освіту на факультетах (курсах) підвищення кваліфікації, в ад'юнктурі, докторантурі та Академії Збройних Сил України.

В цьому документі були визначені основні завдання, напрямки та шляхи реформування військової освіти, серед них:

- завдання:
 - забезпечення державних потреб у висококваліфікованих, відданих справі захисту Батьківщини військових фахівців, всебічно та якісно підготовлених до служби у Збройних Силах України призовників;
 - створення сучасної цілісної, науково обґрунтованої системи військової освіти України для ефективної підготовки військових фахівців;
 - використання потенціалу військових навчальних закладів для підготовки фахівців із цивільних спеціальностей;
 - інтеграція діяльності військових науково-дослідних підрозділів і військових навчальних закладів.
- напрями:
 - визначення потреб Збройних Сил України відповідно до військової доктрини держави у військових фахівцях за професіями і кваліфікаційними рівнями, обсягів їх підготовки;
 - оновлення змісту військової освіти згідно з досягненнями психолого-педагогічної і військової науки, сучасних технологій навчання та досвіду бойової підготовки військ і сил флоту;
 - створення оптимальної мережі військових навчальних закладів та підрозділів військової підготовки у ряді цивільних вищих навчальних закладів відповідно до потреб держави у військових фахівцях;
 - удосконалення організації, форм і методів військово-патріотичного виховання військових фахівців та допризовників;
 - інтеграція військової і цивільної освіти, співробітництво з військовими освітніми та науковими структурами зарубіжних країн;
 - впровадження багатоступеневої підготовки і безперервного навчання військових фахівців всіх рівнів кваліфікації;
 - створення сприятливих умов для розвитку науки у вищих військових навчальних закладах та підготовки науково-педагогічних кадрів.
- шляхи реформування:
 - визначення перспективних потреб Збройних Сил України у військових фахівцях з урахуванням воєнної доктрини і можливих змін військово-політичної ситуації;
 - визначення переліку військово-облікових спеціальностей відповідно до потреб Збройних Сил України;
 - проведення реформування військових навчальних закладів і підрозділів військової підготовки студентів цивільних вищих навчальних закладів;
 - проведення акредитації військових навчальних закладів;
 - наукове, правове і організаційно-методичне забезпечення системи військової освіти;
 - удосконалення управління військовою освітою з урахуванням державних вимог до освітньої, наукової діяльності та специфіки військового відомства;
 - запровадження у системі військової освіти загальноприйнятої практики добору, розстановки і призначення науково-педагогічних працівників усіх рівнів на конкурсній та

контрактній основі, створення системи соціального захисту і правових гарантій їх діяльності;

– створення єдиної системи інформаційного забезпечення військової освіти, її інтегрування у відповідну державну структуру.

Щодо принципів побудови системи військової освіти, то їх можна звести до таких положень:

– єдність системи військової освіти офіцерських кадрів з системою народної освіти України;

– безперервність і гнучкість освіти, що забезпечує продуктивну діяльність офіцерів;

– діловий підхід на усіх рівнях та етапах підготовки, що включає орієнтацію на офіцерів як суб'єктів та об'єктів діяльності, а також і особливості соціального, військово-спеціального та інших сфер діяльності;

– науковість і системність освіти на усіх рівнях підготовки фахівців;

– характер освіти, яка нерозривно пов'язана із вихованням;

– соціально-особова зацікавленість офіцера у підвищенні своєї освіти;

– інтеграція у системі освіти цілей, завдань і змісту діяльності військ, навчальних закладів, військової науки.

Аналіз завдань, напрямів та шляхів реформування військової освіти дозволив визначити основні вимоги до всієї системи військової освіти, які полягали у:

– забезпеченні Збройних Сил України офіцерськими кадрами, спроможними на високому якісному рівні вирішувати завдання, що становлять основу діяльності військ як у мирний, так і у воєнний час;

– забезпеченні відповідності вмісту, форм, методів і засобів підготовки фахівців сучасним вимогам, сутності розвитку проблем воєнної концепції та доктрини, можливостям людини і військової техніки;

– сприянні всебічному розвитку особистості військовослужбовців, розкриттю їх творчих здібностей, продуктивній діяльності як у спеціальній військовій, так і у суспільній сферах;

– інтеграція військової освіти з системою народної освіти країни.

При обговоренні розділу “Військова освіта” привернули найбільшу увагу питання впровадження багатоступеневої підготовки фахівців, проведення наукової роботи та заходи реформування вищих навчальних закладів. Також багато говорилось про сам термін “Військова освіта”. Висловлювалась думка, що “військова освіта – це освіта людей, які здобувають кваліфікацію за військовими спеціальностями” [11]. Інша точка зору зводилась до того, що “військова освіта – це освіта командного складу військових структур від тактичного до стратегічного рівня” [11]. Цю точку зору підтримували в основному ті офіцери, які свого часу закінчили військові академії та вимагали визнання їх підготовки як вищої військової освіти. Але з іншої точки зору, якої дотримувалась певна частина як офіцерського складу, так і багато цивільних фахівців, ця позиція була неправильною тому, що людина, яка закінчила вищий навчальний заклад (військовий університет, інститут, факультет при цивільному навчальному закладі), набула знань, умінь та навичок прийнятого у світовій практиці рівня вищої освіти, зокрема й у військовій сфері. А підготовку керівних військових кадрів оперативного-тактичного та оперативного-стратегічного рівня необхідно проводити в межах післядипломної освіти, де послідовно здобувається два освітньо-кваліфікаційні рівні – магістр військового управління (на оперативного-тактичному етапі навчання) і магістр державного військового управління (на оперативного-стратегічному етапі навчання).

Треба сказати, що існувала й особлива думка щодо здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та магістра. Вона полягала в тому, що ці освітньо-кваліфікаційні рівні необхідно було присвоювати офіцерам зразу після закінчення вищого навчального закладу [12]. Але її підтримувала меншість фахівців, які вважали, що у разі застосування такої практики кожний випускник військового навчального закладу отримував би освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра або магістра, що на їх думку не було необхідним на початковому етапі служби. Присвоєння кваліфікаційних рівнів бакалавра або магістра, на думку цих фахівців, було необхідним "...лише після 3-5 років служби в військах і лише 20-25 % офіцерів за умови їхнього висування на вищі командні посади" [12].

Протягом 1993-1995 років питання присвоєння освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та магістра та впровадження будь-якої пропозиції щодо втілення цього в конкретну діяльність військових навчальних закладів не було вирішено. Це питання наприкінці 1995 року залишилось у стані розробки. Для його вирішення необхідно було прийняти закон України. "Про військову освіту", яким конкретно було б визначено структуру і організацію ступеневої освіти для військовослужбовців та механізм присвоєння відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Велика увага в Державній національній програмі "Освіта" в розділі "Військова освіта" приділялась організації наукової роботи. Це питання особливо гостро постало у військових навчальних закладах, де необхідно було зберегти ті наукові надбання, що були, продовжувати вести наукову роботу та готувати нові наукові кадри. Протягом 1992-1995 років у військових навчальних закладах прогресувала тенденція до зменшення кількості учених серед викладачів, що негативно впливало на організацію навчального процесу. Допустити погіршення такої ситуації було неможливо, тому що наукова діяльність військових навчальних закладів мала забезпечувати відповідність змісту військової освіти сучасним досягненням у галузі науки, військової техніки та озброєння в оперативно-тактичній, бойовій та морально-психологічній підготовці військ; теоретико-концептуальні, психолого-педагогічні, науково-методичні засади навчально-виховного процесу; проведення комплексних фундаментальних, наукових і прикладних досліджень у військовій галузі; відтворення і розвиток інтелектуального потенціалу Збройних Сил України. Виходячи з цього, були визначені:

Стратегічні завдання наукової діяльності в системі військової освіти:

- розвиток фундаментальних, наукових та прикладних досліджень з пріоритетних напрямків науки в тісному зв'язку з підготовкою військових фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів Збройних Сил України;
- надання динамічного розвитку військовим наукам для забезпечення високої якості загальновійськової, оперативно-тактичної, тактико-спеціальної та морально-психологічної підготовки військових фахівців, удосконалення форм і методів навчання і виховання особового складу Збройних Сил;
- найповніше використання наукового потенціалу системи військової освіти для забезпечення науково-технічного прогресу, розвитку науки, розробки наукових технологій, впровадження науково-інтелектуальної та конкурентоспроможної продукції.

Пріоритетні напрями:

- інтеграція академічної, військово-промислової та військово-освітньої науки;
- створення в системі військової освіти органічно пов'язаної з нею нової гнучкої структури науково-дослідної діяльності академічного типу;

- докорінна зміна системи організації, фінансування, управління та стимулювання наукової діяльності, створення нової законодавчої та нормативної бази для забезпечення функціонування і розвитку науки у вищих військово-навчальних закладах;
- організація діяльності наукових центрів при вищих військово-навчальних закладах;
- створення реальних умов для найефективнішого використання наукового потенціалу системи військової освіти.

Основні шляхи:

- організація та проведення у всіх вищих військових навчальних закладах наукової діяльності як одного з визначальних показників їх національного та міжнародного визнання;
- об'єднання зусиль учених, наукових установ, військових навчальних закладів, координація їх діяльності, захист інтересів та авторських прав;
- визначення стратегії, орієнтирів розвитку військової науки, творчо-пізнавальних напрямків наукової роботи, створення для них належних організаційно-фінансових умов;
- розробка та запровадження нової системи атестації науково-педагогічних кадрів вищих військово-навчальних закладів;
- забезпечення пріоритетного бюджетного фінансування наукових досліджень в освітній галузі на рівні, який сприяв би найбільш повній та ефективній реалізації її потенціалу.

Отже, проблеми, які постали в системі військової освіти, можна було вирішити лише прийняттям відповідних законодавчих актів, в яких повинна була бути чітко зазначена стратегія побудови військової науки та її пріоритетні завдання. Питання розвитку наукової діяльності у військових навчальних закладах було визнано важливою складовою частиною реформи системи військової освіти і вимагало комплексного вирішення.

Складовою системи військової освіти є навчальні заклади. Після розпаду єдиної системи військової освіти СРСР Україні необхідно було реформувати ту мережу військових навчальних закладів, які були на її території, і створити з них власну цілісну структуру підготовки фахівців для Збройних Сил. Процес реформування мережі навчальних закладів було розпочато у 1992 році. Вже наприкінці 1995 року в мережу, яка готувала фахівців кадрів та запасу для Збройних Сил України, входили: Академія Збройних Сил України, 1 військовий університет, 7 військових інститутів, 2 військових училища, 4 військові факультети і 3 відділення військової підготовки при цивільних навчальних закладах, 7 кафедр військової підготовки та 6 військових ліцеїв [13].

Ці навчальні заклади забезпечували на етапах:

а) початкової військової підготовки здобуття юнаками первинних знань, умінь та навичок із загальновійськових дисциплін за програмами допризовної підготовки, що прискорювало їх адаптацію до військової служби. До початкової військової підготовки відносили також навчання ліцеїстів у військових ліцеях та курсантів на перших етапах служби до прийняття військової присяги;

б) професійної освіти військових фахівців – військово-професійну саморегуляцію особистості, формування її кваліфікаційного рівня, створення активного, морально і фізично здорового солдатського і сержантського потенціалу Збройних Сил, а також підготовку прапорщиків і мічманів;

в) вищої освіти військових фахівців – фундаментальні наукову, загальнокультурну та практичну підготовку військових фахівців, які повинні визначати рівень боєготовності і боєздатності Збройних Сил України, їх науково-технічний прогрес та морально-психологічний стан особового складу; формування інтелектуального потенціалу Збройних Сил України та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства;

г) післядипломної військової освіти – поглиблення професійних знань за фахом, здобуття нової кваліфікації, наукового ступеня або одержання нового фаху на основі наявного освітнього рівня та досвіду практичної роботи у військах, розвиток особливих управлінських здібностей (аналітичних, діагностичних, концептуальних), уміння керувати групою поведінкою.

Отже, реформування мережі військових навчальних закладів було важливою складовою частиною реформи всієї системи військової освіти.

Не менш суттєвим елементом у процесі реформи військової освіти було створення структури управління військовою освітою. Управління військовою освітою спрямовувалось на організацію та забезпечення оптимальних умов функціонування системи військової освіти. Визначальним у розбудові управління військовою освітою у той період стало: забезпечення тісного співробітництва і взаємодії органів державного управління освітою з командуваннями видів Збройних Сил, частинами військових округів та управлінь центрального апарату Міністерства оборони України, військово-навчальних закладів та їхньої відповідальності в межах повноважень; створення цілісної системи управління військовою освітою в Міністерстві оборони України, якій були б властиві: гнучкість, динамізм, мобільність, здатність до самоорганізації, можливість урахування інтересів усіх зацікавлених учасників військової освіти [14].

Подальше удосконалення системи військової освіти передбачала Державна програма будівництва та розвитку Збройних Сил України до 2005 року.

Одним з її пріоритетних напрямків було визначено становлення та розвиток військової освіти, що без перебільшення можна вважати важливим стратегічним фактором національної безпеки України.

Перетворення у багатьох сферах суспільного життя, політичні і соціально-економічні умови сприяли подальшому поглибленню загальнодержавної політики щодо військової освіти, оптимізації її структури та чисельності, підвищенню ефективності підготовки військових фахівців.

З прийняттям Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України, затвердженням Концепції військової освіти в Україні розпочався якісно новий період розвитку системи військової освіти. Він характеризувався розробкою комплексу заходів щодо виконання таких завдань:

- створення єдиної системи військової освіти з урахуванням інтересів усіх військових формувань України;
- оптимізація мережі військових навчальних закладів та їх організаційно-штатних структур з метою уникнення дублювання в підготовці військових фахівців;
- створення державного замовлення на підготовку офіцерських кадрів;
- визначення переліку спеціальностей, за якими необхідно готувати військових фахівців;
- оптимізацію змісту військової освіти на всіх рівнях відповідно до державних та відомчих вимог, військово-технічної політики, сучасних потреб та досвіду підготовки військ;
- подальше інтегрування військової та цивільної освіти;
- розширення підготовки іноземних військових спеціалістів;
- створення системи підвищення кваліфікації та перепідготовки офіцерських кадрів перед призначенням на відповідні посади;
- запровадження нових ефективних педагогічних технологій;
- створення системи методичного та інформаційного забезпечення підготовки військових фахівців усіх рівнів та ланок управління [15].

Система військової освіти як складова частина державної системи освіти України призначалась для підготовки фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів для Збройних Сил, Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії, Служби безпеки України, Держкомкордону, Міністерства з надзвичайних ситуацій, Національного космічного агентства України. Єдина система військової освіти була покликана забезпечити: створення необхідної нормативно-правової бази військової освіти; підготовку у вищих навчальних закладах фахівців з певних напрямків та спеціальностей з урахуванням специфіки їх професійної діяльності; координацію діяльності єдиної системи військової освіти відповідними органами управління в межах установлених повноважень; порядок комплектування вищих навчальних закладів єдиної системи військової освіти постійним та змінним складом; фінансування підготовки військових фахівців у цих закладах за відповідним механізмом.

Протягом 1996-1998рр. продовжувалась інтеграція військової освіти з державною освітою. Була реалізована ступенева система навчання фахівців для Збройних Сил: від початкової військової освіти до підготовки оперативно-стратегічної ланки різних рівнів управління.

Однак, визначення нормативних основ, принципів та засад подальшої інтеграції військової освіти з цивільною освітою потребувало подальшого дослідження.

Значною подією стало створення в 1998 році Науково-методичного центру військової освіти Міністерства оборони, головні завдання якого полягали у науковому обґрунтуванні концепції військової освіти в Україні, розробці пропозицій (заходів, документів, матеріалів) щодо нормативно-правового, інформаційного та навчально-методичного забезпечення навчального процесу в системі військової освіти; вивченні, узагальненні та розповсюдженні передового досвіду діяльності вищих військових навчальних закладів, а також результатів науково-педагогічної роботи професорсько-викладацького складу, організації наукових досліджень з проблем військової освіти, участь у роботі наукових конференцій, семінарів.

Відкриття Науково-методичного центру оптимізувало діяльність Головного управління військової освіти щодо організаційного, нормативно-правового та науково-методичного забезпечення функціонування системи військової освіти. Науково-методичний центр почав координувати діяльність відповідних підрозділів військових навчальних закладів, які займалися дослідженнями проблем підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Мережа військових навчальних закладів Міністерства оборони України, в серпні 1998 року, складалась із: 2 військових академій, 1 військового університету, 9 військових інститутів, 4 військових інститутів при цивільних вищих навчальних закладах, 2 факультетів, 27 кафедр військової підготовки та 6 ліцеїв [15].

Важливі завдання були поставлені перед військовою освітою у Державній програмі будівництва та розвитку Збройних Сил України до 2005р. Згідно з цією Програмою в системі військової освіти планувались подальші структурні та організаційно-штатні зміни, здійснення подальшої оптимізації мережі військових навчальних закладів, а також проведення в них організаційно-штатних змін відповідно до замовлення на підготовку військових фахівців.

Відтак розпочатий 1992 року процес реформування систем військової освіти до кінця 1998 року остаточно завершено не було, хоча була закладена база та проведена основна робота із створення цієї системи. Україна практично вийшла на рівень здатності підготовки

фахівців для Збройних Сил за всіма військово-обліковими спеціальностями. Тому можна вважати, що етап структурної перебудови системи військової освіти на цьому був завершений і знаменував собою відносну стабілізацію.

1. Копчиц В. Перестройка высшего военного образования: проблемы и решения // *Военная мысль*. – 1988. – №9. – С.45 – 52; Кучеров А. Что перестраивать в высшей школе? // *Вестник противоздушной обороны*. – 1987. – №7. – С. 63-65; Шмарченко А. Перестройка военной школы – назревшая необходимость // *Военная мысль*. – 1990. – №9. – С. 52-58; Бараиков П., Гриценко В. Путь один – система непрерывного образования // *Военная мысль*. – 1990. – №2. – С. 9-11; Ермаков В. Основные направления реформы военного образования // *Военная мысль*. – 1991. – №4. – С. 55-61; Синицын В. Нужны смелые эксперименты в реформы военной школы // *Вестник противоздушной обороны*. – 1991. – №9. – С. 6-11. 2. Синицын В. Нужны смелые эксперименты в реформе высшей военной школы // *Вестник противоздушной обороны*. – 1991. – №9. – С. 6. 3. Ермаков В. Основные направления реформы военного образования // *Военная мысль*. – 1991 – №4. – С. 55. 4. Проект концепции военной реформы // *Военная мысль*. – 1990. – Спец.выпуск. – С. 4-23. 5. Білан В., Вачаєв О. Військова освіта: день сьогоднішній і день майбутній // *Народна армія*. – 1995. – 17 черв. 6. Вачаєв О. Військова освіта: реформа триває, незважаючи на труднощі // *Народна армія*. – 1995. – 29 груд. 7. Прокоф'єв Ю. Кадри вирішують усе // *Військо України*. – 1992. – №1. – С.49 – 51; Вердес Г. Требуются новые подходы // *Народна армія*. – 1992. – 8 трав.; Мельников В. Украинская академия оригинальных идей и проблемы военного образования // *Народна армія*. – 1992. – 2 лип.; Руденко Е., Шкадин Г. Военная школа на пути реформ // *Народна армія*. – 1992. – 6 серп.; Прокоф'єв Ю. Будущее военной школы вижу в обновлении // *Народна армія*. – 1992. – 27 лип.; Квитин П. Углубить реформу образования // *Народна армія*. – 1993. – 15 січ.; Полуйко М. Потрібні координація і інтеграція: Питання реформи військової освіти на Першому з'їзді педагогічних працівників України // *Народна армія*. – 1993. – 28 січ.; Зубок Н. Руководствоваться реальными потребностями в подготовке военных кадров // *Народна армія*. – 1993. – 13 берез. 8. Шевченко В. Реформа военного образования: проблемы и пути реализации // *Военная мысль*. – 1992. – №2. – С. 60. 9. Гриценко А. Навіщо бігти попереду потягу? // *Народна армія*. – 1996. – 20 січ.; Гніденко М., Полуйко М. Післядипломна військова освіта: питання та реальність // *Народна армія*. – 1995. – 22 груд.; Козюбердін В., Капля І. Нам не потрібен “всеобуч”, а виважена і конкретна програма навчання. – 1995. – 28 лют.; Вачаєв О. Військова освіта: реформа триває, незважаючи на труднощі // *Народна армія*. – 1995. – 29 груд. 10. Державна національна програма “Освіта” / Україна ХХІ століття // *Освіта* – 1993. – №44-45-46. – С. 9. 11. Гніденко М., Полуйко М. Післядипломна військова освіта: поняття та реальність // *Народна армія*. – 1995. – 22 груд. 12. Козюбердін В., Капля І. Нам не потрібен “всеобуч”, а виважена і конкретна програма навчання // *Народна армія*. – 1995. – 28 лют. 13. Ветров В. На вас чекають військово-навчальні заклади МО України // *Народна армія*. – 1995. – 23 берез. 14. Програма “Військова освіта № (“Збройні Сили України ХХІ століття”) // *Народна армія*. – 1995. – 12 січ. 15. Біжан І. Шляхи реалізації основних концептуальних положень військової освіти // *Народна армія*. – 1998. 18 серп.